

УДК 349.2

О.Г. Серета, к.ю.н., доцент кафедри трудового права
НУ «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»

СУБ'ЄКТНИЙ ТА ОБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті на основі норм чинного законодавства та поглядів учених досліджено суб'єктний та об'єктний склад правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, розкрито предмет прокурорського нагляду в окресленій сфері.

Ключові слова: суб'єктний склад, об'єктний склад, правовідносини, прокурорський нагляд, трудове законодавство.

В статтю на основі норм действующего законодательства и взглядов ученых исследован субъектный и объектный состав правоотношений в сфере надзора за соблюдением трудового законодательства, раскрыт предмет прокурорского надзора в данной сфере.

Ключевые слова: субъектный состав, объектный состав, правоотношения, прокурорский надзор, трудовое законодательство.

In the article on the basis of current legislation and subjective views of scientists studied the composition and object of the relationships in the field of supervision observance of labor laws, revealed the subject of Public Prosecutions in the outlined area.

Keywords: subjects, object composition, relationship, procurator, labor law.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільних відносин вимагає подальшого зміцнення законності в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі в сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства. При цьому важливого значення набуває дослідження суб'єктного та об'єктного складу правовідносин в окресленій сфері, оскільки з розкриття їх особливостей розпочинається характеристика будь-яких правовідносин.

Стан дослідження. Правовідносини у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, як і будь-які інші правовідносини, розкриваються через сукупність їхніх елементів (суб'єкти, об'єкти, зміст). Визначення особливостей суб'єктного та об'єктного складу зазначених правовідносин є однією із найважливіших проблем у юридичній науці. Так, у науковій літературі, зокрема в працях В.С. Андрєєва, О.М. Бандурки, В.С. Венедіктова, Л.П. Гаращука, В.Г. Короткіна, В.Л. Ортинського, Г.В. Попова, Є.М. Поповича досліджено лише деякі проблеми суб'єктного та об'єктного складу правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства. Однак цілісного дослідження з цього приводу за сучасних умов проведено не було, що й зумовлює *актуальність* даної статті і визначає її *мету*. *Завданням* статті є визначення особливостей суб'єктного та об'єктного складу правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, розкриття предмету прокурорського нагляду в окресленій сфері. Наукова новизна статті характеризується тим, що детально і науково обґрунтовано досліджено предмет прокурорського нагляду за дотриманням трудового законодавства, визначено специфічні риси суб'єктно-об'єктного складу правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, розглянуто діяльність кожного органу у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що для ґрунтовної характеристики правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства перш за

все необхідно визначитися із дефініціями суб'єктного та об'єктного складу таких правовідносин. Так, в юридичній літературі існує думка щодо ототожнення поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». Відстоюючи дану позицію, С.Ф. Кечекьян наголошує на тому, що, досліджуючи проблему учасників правовідносин, доцільно розглядати загальну категорію суб'єктів права [1, с. 83]. Е.Е. Ейдельберг стоїть на позиції розмежування цих двох понять і зазначає ознаку, за якою можна провести розмежування між категоріями «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: по-перше, можливість брати участь у різних правовідносинах, що характерно для суб'єкта права; по-друге, реальна участь у правовідносинах, що характерно для суб'єктів (учасників) правовідносин. Саме тому, на думку автора, найбільший рівень абстрактності з названих категорій має поняття «суб'єкти права» [2, с. 145]. Ми повністю підтримуємо тих науковців, які здійснюють розмежування вищенаведених понять, аргументуючи це тим, що у будь-якому випадку суб'єкт права є поняттям ширшим, ніж суб'єкт правовідносин.

Характеризуючи суб'єктний склад правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, суб'єктів, які організують роботу в органах прокуратури з нагляду за додержанням законів, Г.В. Попов умовно поділяє на такі групи: (а) суб'єкти, які здійснюють загальну організацію роботи з нагляду за додержанням законів (Генеральний прокурор України, заступники Генерального прокурора України, прокурори областей та прирівняні до них прокурори, керівники структурних підрозділів апаратів прокуратур, міські, районні, міжрайонні та прирівняні до них прокурори); (б) суб'єкти, які здійснюють цілеспрямовану (галузеву, підгалузеву) організацію роботи з нагляду за додержанням законів (наприклад, керівники підрозділів захисту прав і свобод неповнолітніх; прокурори з питань захисту прав і свобод дітей); (в) суб'єкти, які організують власну наглядову діяльність (старші прокурори, прокурори та ін.) [3, с. 41].

З огляду на вищенаведене пропонуємо розглянути діяльність кожного із перерахованих вище суб'єктів нагляду за дотриманням трудового законодавства. Найвищою ланкою у системі органів прокуратури є Генеральна прокуратура, на чолі якої стоїть Генеральний прокурор України, який відповідно до Конституції призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України (п. 25 ст. 85, ст. 122 Конституції України) Так, відповідно до Закону України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор України спрямовує роботу органів прокуратури і здійснює контроль за їх діяльністю; відповідно до законів України видає обов'язкові для всіх органів прокуратури накази, розпорядження, затверджує положення та інструкції в тому числі і тих, що стосуються сфери трудового законодавства [4]. Згідно з Регламентом Генеральної прокуратури України, затвердженого Наказом Генерального Прокурора України від 12.04.2012 № 35, організація, засади і порядок діяльності Генеральної прокуратури України визначаються Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру», іншими законодавчими актам, міжнародно-правовими договорами, наказами, розпорядженнями, вказівками, інструкціями Генерального прокурора України, положеннями про самостійні структурні положення, а також цим Регламентом [5]. Таким чином, Генеральний прокурор України здійснює вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про працю, дотримання прав громадян у сфері трудових відносин.

Заступники Генерального прокурора України організують, спрямовують та контролюють роботу структурних підрозділів згідно зі встановленим Генеральним прокурором України розподілом обов'язків, приймають рішення управлінського та процесуального характеру з питань, віднесених до їх компетенції. Заступники Гене-

рального прокурора організовують діяльність щодо здійснення нагляду за дотриманням трудового законодавства, розробляють основні програми діяльності у цій сфері, визначають порядок здійснення нагляду та контролю за процесуальною діяльністю підприємств, приймають рішення управлінського та процесуального характеру з питань віднесених до їх компетенції у випадку порушення трудового законодавства. Пунктом 4.2. Регламенту Генеральної прокуратури України визначено, що як виняток, у необхідних випадках тільки за рішенням Генерального прокурора України та за його підписом, заступники Генерального прокурора України можуть надавати підпорядкованим прокурорам позаплановані завдання та інші доручення з контрольним терміном їх виконання. За підписом заступників Генерального прокурора України можуть також надаватися та надсилатися щодо проведення перевірок звернень громадян, народних депутатів, за матеріалами ревізій, аудиту, перевірок конкретних органів державного контролю і управління, заяв і повідомлень про злочини, повідомлень у засобах масової інформації та у конкретних справах. (п. 4.3) [5]. Таким чином, здійснюючи нагляд за дотриманням законодавства про працю органами різних рівнів, Генеральна прокуратура може надавати вказівки та призначати позаплановані заходи щодо перевірки дотримання трудових прав громадян, дотримання трудового законодавства.

На рівні прокуратур обласного рівня організацію роботи з нагляду за додержанням законів здійснюють керівники відповідних структурних підрозділів. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» призначає за погодженням із Верховною Радою Автономної Республіки Крим прокурора Автономної Республіки Крим, призначає заступників прокурора Автономної Республіки Крим, прокурорів областей, міст Києва та Севастополя, їх заступників, міських, районних, міжрайонних, а також прирівняних до них інших прокурорів. Ст. 16 вищенаведеного закону також передбачено, що у прокуратурах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя та інших прокуратурах (на правах обласних) утворюються колегії у складі прокурора (голова), його заступників, інших працівників. Персональний склад колегії затверджується Генеральним прокурором [4]. Таким чином, суб'єктний склад органів прокуратури є досить широкий та налагоджений, що створює всі необхідні умови для нормальної та ефективної роботи по виявленню та запобіганню правопорушень у сфері трудового права, відновлення порушених прав та інтересів працівника.

Законодавством України для здійснення прокурорами своєї правової діяльності щодо захисту прав та свобод громадян надається цілий комплекс прав, які ми детально розглянемо при характеристиці змісту правовідносин у сфері нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства.

Юридичній літературі відомі такі поняття як об'єкт та предмет правовідносин. Про предмет та об'єкт прокурорської діяльності говорить ще в Основному законі нашої держави – Конституції, якою визначаються межі діяльності будь-якого державного органу та його посадової особи. Не виключенням є і прокуратура України, яка повинна здійснювати свою діяльність у межах, наданих їй Конституцією та законами України. Саме в Конституції визначаються основні повноваження прокуратури та те, на що вона повинна поширювати свою діяльність.

У діяльності прокуратури також доцільним є виділення поняття предмету та об'єкту прокурорських правовідносин для правильного та більш точного дослідження важливості прокурорського нагляду у сфері дотримання трудового законодавства. На сьогодні в юридичній науці не має одностайної думки щодо виділення предмету

та об'єкту прокурорського нагляду. Про доцільність виділення цих двох понять у сфері прокурорської діяльності говорив О.Р. Михайленко, підкреслюючи, що наглядова діяльність спеціально уповноваженого прокурора завжди має оціночний характер. Автор слушно вважає, що повинно бути те, що аналізується, оцінюється, на що поширюється, де здійснюється (об'єкт нагляду) і те, що визначає суть цієї оцінки, її критерії, виходячи з нормативних актів, за виконанням та застосуванням яких і здійснює прокурор свій нагляд (предмет нагляду) [6, с. 139]. Предмет прокурорського нагляду в теорії правової науки визначений як додержання та правильне застосування Конституції України, законів України юридичними та фізичними особами. Службове призначення даного поняття полягає у використанні його для розмежування галузей прокурорського нагляду [7, с. 19]. М.А. Погорецький під предметом прокурорського нагляду розуміє або законність, точне виконання чи дотримання законів, або акти й дії посадових осіб, а також суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення законності, або норми права, за виконанням яких здійснюється нагляд [8, с. 119].

Законом України «Про прокуратуру» передбачено, що предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів є: 1) відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам; 2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі та гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав; 3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності [4]. Розглядаючи роль прокуратури та прокурорського нагляду у трудових правовідносинах, В.Л. Костюк констатував, що предметом прокурорського нагляду є: відповідність актів, які видаються всіма роботодавцями, у тому числі, органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам; додержання законів про недоторканість особи, соціально-економічні, у тому числі і трудові, особисті права і свободи працівників, захист їх честі та гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав; додержання законів, що стосуються трудових та пов'язаних із ними відносин [9, с. 5]. Отже, предметом прокурорського нагляду у сфері трудових правовідносин виступають суспільні відносини, які визначають трудові, соціальні, особистісні права та свободи працівника, відповідність актів, що регулюють трудову діяльність, Конституції та іншим законам України.

Щодо об'єкту правовідносин у сфері нагляду за дотриманням трудового законодавства, то на думку, В.В. Гаврилова, під ним необхідно розуміти суб'єктів прокурорсько-наглядових правовідносин — міністерства, державні комітети, інспекції, підприємства, установи, організації, а також їх посадові особи і громадяни [10, с. 58]. Ми не підтримуємо таку позицію автора, адже розглядати об'єкт правовідносин у прокурорській діяльності через самих суб'єктів є не повним та в цілому не відповідає реальності. Звичайно, ми не виключаємо із об'єктів прокурорського нагляду міністерства, комітети, їх посадових та службових осіб, адже їх діяльність, як і діяльність будь-яких інших органів влади є предметом прокурорського нагляду, але розглядати тільки ці суб'єкти є недостатнім. Об'єктом прокурорського нагляду можуть бути не тільки самі органи, а й їх діяльність, тобто акти, які вони приймають, здійснюючи свої повноваження, результати їх діяльності тощо.

Ми повністю погоджуємося із тим, що для кожної функції прокуратури потрібно окремо виділяти специфічний тільки для неї об'єкт суспільних відносин. Це, на нашу

думку, пояснюється насамперед досить великим та широким колом повноважень органів прокуратури щодо здійснення наглядової та представницької діяльності. Крім того, чітке визначення відповідного кола суспільних відносин, які торкаються тієї чи іншої функції держави є необхідним для налагодження нормальної роботи органів прокуратури та її посадових осіб.

Висновок. Таким чином, вважаємо за необхідне вивести власне визначення об'єкта правовідносин у сфері прокурорського нагляду за дотриманням трудового законодавства як сукупність суспільних відносин, які виникають у межах функцій прокуратури щодо здійснення нагляду за дотриманням трудового законодавства України та охоплює безпосередні суб'єкти трудового права: роботодавців (юридичних та фізичних осіб – підприємців незалежно від форми власності) та осіб, які працюють за трудовим договором, поведінка та діяльність (як правомірна, так і неправомірна) таких суб'єктів у цій сфері, їх повноваження, нормативно-правові акти, які ними видаються, законність їх діяльності, законність прийняття ними процесуальних та інших рішень тощо.

Крім того, виділимо види об'єктів правовідносин у сфері прокурорського нагляду за дотриманням трудового законодавства: 1) юридичні та фізичні особи-підприємці як об'єкти прокурорського нагляду; 2) найманий працівник як об'єкт прокурорського нагляду; 3) поведінка та діяльність юридичних та фізичних осіб-підприємців; 4) нормативно-правові акти (накази, інструкції положення) тощо, що видаються юридичними та фізичними особами; 5) законність діяльності таких суб'єктів. Іншими словами під поняття об'єкту нагляду за дотриманням трудового законодавства розуміють всі суб'єкти, які вступають у такі відносини та діяльність, яка виникає на цій основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М.: Юридлит., 1958. – 361 с.
2. Ейдельберг М.М. Суб'єкти адміністративно-правових відносин з приводу володіння земельною ділянкою / М.М. Ейдельберг // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 145–150.
3. Попов Г.В. Організація роботи прокуратури із захисту прав і свобод дітей / Г.В. Попов // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. - № 3. – С. 39-43.
4. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 53. - Ст. 793.
5. Регламент Генеральної прокуратури України: Наказ ГПУ від 12.04.2012 № 35 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/iopd.html?_m=publications&_t=rec&id=94103
6. Михайленко О.Р. Прокуратура України: Підручник / О.Р. Михайленко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 296.
7. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій / [В.Т. Нор, Я.О. Береський, І.І. Когутич, З.Д. Котик та ін.]; за ред. В.Т. Нора. – Львів: Тріада плюс, 2002. – 280 с.
8. Погорецький М.А. Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю / М.А. Погорецький // Вісн. ун-ту внутр. справ. – 2000. – Вип. 10. – С. 117–125.
9. Костюк В.Л. Правосуб'єктність органів які здійснюють державний нагляд у сфері праці: науково-правовий аспект. / В.Л. Костюк // Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. - № 1 (5). – С.3-12.
10. Гаврилов В.В. Сущность прокурорского надзора в СССР / В.В. Гаврилов. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. – 151 с.